

Драги читатели,

Издателство „Труд“ и Cliffs Notes ви предлагат поредица от работки на български и световни класически произведения по формулата: кратък и ясен преразказ на творбите и насочващ анализ. Пред вас ще се разкрият тайните на „Ад“ на Данте, „Хамлет“ на Шекспир, „Дон Кихот“ на Сервантес, „Клетниците“ на Юго, „Война и мир“ на Толстой, „Властелинът на пръстените/Хобит. Билбо Бегинс, или дотам и обратно“ на Толкин, „Под игото“ на Вазов, „Тютюн“ на Димов, „Железният светилник“ на Талев и др.

Разглежданите произведения нерядко са трудни за възприемане от съвременните читатели поради своя многопластов сюжет, сложността на персонажите и отдалечеността във времето.

Книгите от поредицата са предназначени да улеснят вашата работа.

Изразените гледни точки в никакъв случай не са непоклатима догма, която цели да обезкуражи творческите ви изследвания. Използвайте ги като отправна точка за възприемане на новите методи за среща с литературата и нейното разбиране. Запознайте се с писателя и биографията му, с периода, в който е творил, а след това и със самата творба. Докато я четете, се консултирайте с помагалото.

Ние ви даваме основата – биографични данни за автора, социален и исторически обзор, структура и характерни особености на литературните жанрове, фактология на литературните герои, критически анализи, обзорни въпроси, карти, родословни дървета, теми за есета.

При разработването на поредицата си поставихме за цел да насочим вашето внимание към най-важните глави и моменти. Предлагаме ви също и анализи на отделни епизоди, които да улеснят възприемането на текста.

Няма кратки пътища към истинското разбиране на литературата. Като използвате нашите бележки, като прочетете и други критически отзиви и се запознаете с най-новите гледни точки за дадената литературна творба, вие можете да създадете уникална връзка с нея и да вземете по-активно участие в постигането на една от ключовите цели на образованието – да предефинирате и да приложите класическата мъдрост в настоящето и бъдещето.

Ваше
издателство „Труд“

**Всички права запазени.
All Rights Reserved.
Used under Authorization.**

CliffsNotes™ on Oedipus Trilogy
by Charles Higgins and Regina Higgins
Copyright © 2000 Wiley Publishing Inc.

© Борис Дамянов, превод, 2009 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2009 г.

ISBN 978-954-528-951-4

СЪДЪРЖАНИЕ

УКАЗАНИЯ ЗА ИЗПОЛВАНЕТО НА ПОМАГАЛОТО	4
СОСЪБЫ – ЖИВЕЙСКА И ТВОРЧЕСКА БИОГРАФИЯ	5
ВВЕДЕНИЕ КЪМ ПИСИМЕ	10
РОДОСВНО ДЪВО	15
ЕДИ ЦАР	17
ЕДИ В КОЛОН	35
ПОКАЗАТЕЦ НА ИМЕНАТА	37
АНТИГОНА	54
СПИСК НА ДЕЙСТВАЩИЕ ЛИЦА	56
АНАЛИЗ НА ДЕЙСТВАЩИЕ ЛИЦА	76
СИЛАТА НА СЪБАТА В ЕДИВОВАТА ТРИЛОГИЯ	85
ПРЕГОВОР	93

УКАЗАНИЯ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ПОМАГАЛО

Настоящото учебно помагало на издателство „Труд“ и Cliffs Notes допълва знанията ви за трите произведения на Софокъл – „Едип цар“, „Едип в Колон“ и „Антигона“. В него ще намерите биографични сведения за драматурга, въведение към драмите, показалец на имената, родословно дърво и анализи, или, казано с други думи, то ви предоставя най-необходимото за по-задълбочено разбиране на произведенията. Пособието е написано с презумпцията, че преди да пристъпите към него, първо ще прочетете драмите. Никой не очаква от вас още на мига, докато четете творбата, да схванете главните теми и използваните от автора литературноизобразителни похвати. На помощ точно в този смисъл идва настоящото пособие. Преговорът в края на книгата цели да провери разбирането ви на текста и да затвърди наученото от вас чрез въпросите за самопроверка, писмените задачи и др.

В анализите към всяка сцена ще откриете подраздели със следните заглавия:

Теми – в този подраздел са анализирани основните теми в пиесата.

Персонажи – подразделът задълбочава знанията ви за персонажите.

Литературноизобразителни похвати – в подраздела се изясняват понятията като обстановка, атмосфера, мистерия, душевни терзания, жестокост, ирония, символизъм, алегория, предопределеност.

Стил и език – този подраздел ви дава възможност да оцените изразителната сила на думите и езика.

СОФОКЪЛ – ЖИВЕЙСКА И ТВОРЧЕСКА БИОГРАФИЯ

Кратката биография, която следва, цели да ви запознае по-отблизо с живота на Софокъл и епохата, в която драматургът е творил, тъй като тя несъмнено е повлияла в много отношения върху произведенията му. Прочетете биографичните сведения и докато четете отделните му драми, ги използвайте всеки път, когато е необходимо да си изясните тематичната връзка между трагедията и живота на автора.

Биографични сведения

Достигналата до нас информация за живота на Софокъл е оскъдна и непълна. Повечето от онова, което е известно на учените за драматурга, идва от два извора – *Suda Lexicon*, гръцка енциклопедия от X век, и „Софокъл: живот и творчество“ от неизвестен автор. Трудно е да се определи кога е бил написан, но е открит през XIII век.

Ранни години

Софокъл е роден около 496 г. пр.Хр. в Колон, село в непосредствена близост до Атина. Баща му, Софилус, е заможен майстор на оръжия и виден гражданин. Високият му социален статус и благосъстоянието на семейството му предопределят до голяма степен ролята, която ще изиграе в тогавашното атинско общество.

Образование

Подобно на други момчета от заможни семейства, Софокъл изучава поезия, музика, танци и гимнастика – предмети, считани като основа на изисканото образование. Неговото ранно обучение го е подготвяло за водеща личност в об-

ществения живот, включително военната, външната политика и изкуството.

Младият Софокъл показва забележителни умения в музиката и танците. На петнайсетгодишна възраст той печели голяма почит начело на хора на момчетата, по време на празненствата в чест на победата на атинската флота над персите в битката при Саламин. Постижението предвещава водещата роля на Софокъл, която ще има в обществото като деен член и като влиятелна личност в Древна Гърция.

Софокъл живее и твори по времето на Класическия период (VI в. пр.Хр. до 330 г. пр.Хр.) – преходен период за Гърция, когато политическите и културните събития променят и формират културата на Атина. Като драматург Софокъл играе важна роля в създаването на една цивилизация, която включва поглед назад към древните традиции и първата епическа поезия на Гърция, сътворена от Омир. Неговите велики гръцки епически поеми „Одисея“ и „Илиада“ оказват изключително голямо влияние върху Софокъл. Анонимен биограф от тогавашното време го нарича „ученик на Омир“ – внушавайки, че Софокъл дължи великата си сила на най-големите гръцки поети.

Софокъл вероятно е учил при гръцкия драматург Есхил. Ако е така, тогава първият успех на Софокъл като драматург има много голямо лично значение. През 468 г. пр.Хр. неговата пиеса „Трахинянките“ печели първа награда за трагедия, докато пиесата на Есхил печели втората.

Обществена дейност

В продължение на много години Софокъл участва дейно в политическия и културния живот на Атина, като често заема високи обществени длъжности. Освен че има принос като драматург, Софокъл служи и като дипломат, генерал и дори жрец на Асклепий, бога на медицината. Някои от длъжностите, кои-

то заема, могат да изглеждат като стоящи извън професионалната му опитност на драматург. Въпреки това атинската демокрация е изисквала нейните граждани да вземат участие във всички сфери на социалния живот.

През 443 г. пр.Хр. великият атински предводител Перикъл избира Софокъл за ковчезник на Делоския морски съюз. През този период Софокъл отговаря за събирането на данъци от древногръцките полиси, намиращи се в съюз с Атина. Всъщност той представлява мощта на цялата Атина чрез своята служба и фондовете, които събира, подкрепят славата ѝ у дома и по цялото Средиземноморие.

През 440 г. пр.Хр. Софокъл служи като генерал при обсадата на Самос – остров, който оспорва властта на Атина. Най-вероятно е служил отново като генерал през 426 г. пр.Хр. и през 415 г. пр.Хр., а по-късно е участвал и в специална комисия, която разследвала военното поражение на Атина при Сицилия през 413 г. пр.Хр. По време на решителната Пелопонеска война Софокъл ръководи преговорите със съюзниците на Атина.

Въпреки неговите обществени задължения името на Софокъл достига до нас най-вече с творчеството му. Смъртта му през 406 г. пр.Хр. вдъхновява въздигането му в национален култ, който го почита като културен герой. Затова, в негова памет е построено светилище.

Творчество

По отношение на литературната драма V в. пр.Хр. е златен век не само за Атина и Гърция, но и за целия свят. Издигането на Софокъл като най-известен драматург сред съвременниците му – по-стария Есхил и по-младия Еврипид – потвърждава неговия гений в умението да грабва и вълнува публиката с мощната си поезия и драматургичното си изкуство.

Софокъл е написал повече от 120 пиеси, до нас обаче са достигнали едва седем пълни трагедии. От останалите са се

запазили само заглавия и фрагменти. През 1907 г. в Египет е открит папирус с неколкостотин стиха на пиеса от Софокъл, озаглавена „Трахинянките“.

Възможно е някой ден да се появят и други изгубени пиеси, макар че е малко вероятно. Засега известността на Софокъл се дължи на седемте оцелели пиеси: „Аякс“, „Антигона“, „Електра“, „Едип цар“, „Трахинянките“, „Филоктет“ и „Едип в Колон“.

Написаната около 445 г. пр.Хр., „Аякс“ разказва историята за легендарния герой от Троянската война, когото отмъстителната богиня Атина превръща в луд човек. В „Антигона“ (440 г. пр.Хр.) Софокъл драматизира един трагичен конфликт между човешкия и божествения закон в историята на дъщерята на Едип и цар Креон. В „Електра“ (440 г. пр.Хр.) сюжетът е основан на отмъщението на децата на Агамемнон за убийството на баща им.

„Едип цар“ (430 г. пр.Хр.), всеобщо приета като шедьовър на Софокъл, пресъздава мита за Едип – човека, орисан да убие баща си и да се ожени за майка си. Софокъл драматизира историята за смъртта на Херкулес в „Трахинянките“ (410 г. пр.Хр.) и се връща към темата за Троянската война във „Филоктет“ (410 г. пр.Хр.). Последната достигнала до нас творба на Софокъл – „Едип в Колон“, представя смъртта на Едип. Поставена е през 401 г. пр.Хр., пет години след смъртта на драматурга.

От всички оцелели пиеси трагедиите от така наречената Едипова трилогия – „Едип цар“, „Едип в Колон“ и „Антигона“ – са най-известните и най-често поставяните. Макар че и трите пиеси са част от една и съща история, Софокъл не ги е създал, за да бъдат представяни като самостоятелна театрална постановка. Точно обратното, трите трагедии представляват отделни драми върху свързани сюжети.

Много хора предпочитат да четат пиесите от Едиповата трилогия в хронологичен ред – „Едип цар“, „Едип в Колон“ и „Антигона“, докато други предпочитат реда, по който ги е написал Софокъл – „Антигона“, „Едип цар“, „Едип в Колон“.

Който и ред да предпочетат читателите, те ще забележат уникалните качества на всяка отделна драма, особено важните различия в характерите и обстановката.

В своята „*Поэтика*“ Аристотел пише, че целта на трагедията е да събуди съжаление и страх у зрителите и по този начин да създаде катарзис, тоест очистване на емоциите. Всяка една пиеса от Едиповата трилогия постига този катарзис, който Аристотел определя като отличителен белег на всяка трагедия.

Признание и награди

Всяка година в Атина се провеждало театрално състезание по време на празненствата в чест на бог Дионис. Тогава трима драматурзи са представяли по една тетралогия – четири трагедии, както и една сатирична пиеса – в три последователни дни. Накрая на фестивала десет съдии са определяли първа, втора и трета награда за най-добра драма. Не е известно какво е представлявала самата награда, макар че вероятно това са били пари и някакъв символ, но да се вземе първата награда, означавало да се спечели и одобрението на атинската публика.

Софокъл печели осемнайсет пъти първата награда на празненствата в чест на бог Дионис. Често е бил първенец пред такива участници като Есхил и Еврипид. Някои от пиесите на Софокъл са печелили втора награда – например „Едип цар“, – но никоя не е получавала трета награда. Година след година трагедиите му придобиват признание сред най-добрите драматични произведения, писани по време, когато съперничеството е било най-силно.

По всяка вероятност най-голямото постижение на Софокъл е неговата непреходност като драматург. Фактът, че произведенията му се изучават и днес, почти 2400 години след тяхното сътворяване, показва силата на неговото слово и въздействието на тези истории дори върху съвременната култура.

Прочетете въведението и преразказа, за да разберете по-добре всяка една творба и да се подготвите за критическото разсъждение, което се налага при възприемането на произведенията. Обръщайте се по всяко време за справка към списъка на действащите лица и родословното дърво, докато четете оригиналната художествена творба. Ако срещнете действащо лице, за което не сте сигурни, следва да се обърнете към списъка на действащите лица и родословното дърво, за да освежите паметта си.

Историческа обстановка

Хората от времето на Софокъл са знаели, че Атина е малко място – *polis*, една от самоуправляващите се градове държави на гръцкия полуостров, – но там са се зародили демокрацията, философията и театърът. Сократ, Платон и Аристотел творят и преподават в Атина и техните идеи стават причина за възникване на западната философия. Тук също възниква и процъфтява демокрацията, а правителството се управлява напълно от своите граждани и служи на техните интереси.

През V век пр.Хр. Атина е начело на най-богатите и най-напредналите от всички градове държави. Нейните армия и флота господстват над Егейско море след победата над персийците, а с парите от данъците, давани на победителите, атиняните построяват Акропола, мястото за разполагане на Партенона, а така също и обществените сгради, подслонявали създателите на атинската демокрация. Богатствата на Атина са осигурявали редовните културни прояви и забавления, като най-

изтъкнатите празненства са в чест на бога Дионис, където Софокъл е представял своите трагедии.

През същия век Атина достига разцвета на своето развитие, но атиняните са уязвими. Тяхната земя, както и по-голямата част от Гърция, е скалиста и суха и реколтите са слаби. Атиняните често водят сражения със съседните градове държави за обработваема земя и добитък. Търсят начини за разрешаване на своите селскостопански затруднения, като се домогват до по-плодородни земи, използвайки своите сухоzemни и военноморски сили. Военните умения и късметът поддържат за известно време охолството на жителите на Атина, но съперникът, градът държава Спарта, ги притиска за надмощие по време на дългите Пелопонески войни (431–404 г. пр. Хр.). Към края на V век Спарта изтощава Атина от глад и я подчинява. Така приключва мощта на великия град държава.

Гръцкият театър и неговото развитие

Едиповата трилогия на Софокъл формира част от театралната традиция и е нещо много повече от едно забавление. Атинският театър през V век пр. Хр. представлява в основата си преживяванията на обществото – обществени, политически и религиозни.

За атиняните театърът служи като израз на общественото единство. Древногръцкият мит – тема на повечето трагедии – не само вълнува отделните зрители, но същевременно ги сплотява. Драматизацията на истории от националното наследство спомага за възпитанието и съхраняването на културната идентичност по време на затруднения и войни.

Но извън обществената и политическата значимост гръцката драма притежава също така и религиозна стойност, което я превръща в свещено изкуство. Първоначално традицията на гръцкия театър води началото си от хорови представления в чест на бога Дионис.

Празненствата в чест на бог Дионис – чийто върхов момент е театралното състезание – представляват ритуал в чест на бога на виното и плодородието, чрез който се измолва неговата благословия за земята. Посещението на театър тогава представлявало религиозно задължение и отговорност на всички набожни граждани.

Гърците казват, че драмата води началото си от момента, в който Теспид отделя един човек от хора и му възлага отделни стихове, които трябва сам да произнесе. В 534 г. пр.Хр. летописите сочат, че същият този Теспид представил първата трагедия на празненствата в чест на бога Дионис. Оттогава насетне пиеси с актьори и хорове са в основата на гръцките драматургични представления.

Същинският театър всъщност е прост, но внушителен. Актьорите играят на открито, докато зрителите – вероятно около петнайсет хиляди души – са насядали в редици по склоновете на някой хълм. Сцената е гола, отзад с дървена постройка (наречена сkene – *skene*). Първоначално сцената (*skene*) била проста постройка, където актьорите се подготвяли. Не след дълго се превърнала в сграда с по-постоянни функции, включвайки гримьорни и стаи за съхраняване на реквизита. Предната ѝ стена, която гледала към зрителите, служела да подпират декорите, които обикновено били изрисувани върху дъски.

Всички актьори в гръцкия театър били мъже, които изпълнявали както мъжките, така и женските роли, облечени в дълги роби, и с маски, изобразяващи техните характери. Изпълнението им било стилизирано, с широки жестове и движения, изразяващи емоции или реакции. Най-важното качество за един актьор бил неговият силен и изразителен глас, защото изпепитите стихове представлявали центърът на драматургичното изкуство.

Простотата на постановката подчертава онова, което гърците ценят най-много в драмата – поетичния език, музиката, емоционално наситените движения на актьорите и хора при разкриването на сюжета. В тази проста рамка драматурзите откриват много възможности за нововъведения и разкрояване. Есхил

например въвежда двама актьори и използва хора, за да отразява емоциите и да служи за връзка между зрителите и сюжета.

По-късно Софокъл въвежда рисуваните декори, допълнение, което придава лек реализъм на голата гръцка сцена. Той променя също така и музиката на хора, чийто брой нараства от дванайсет на петнайсет души. Най-важното, Софокъл увеличава броя на актьорите от двама на трима – промяна, която дава възможности за повече взаимодействие и сблъсък между актьорите на сцената.

Митът за Едип

Подобно на други драматурзи от своето време, Софокъл пише пиесите си като театрални тълкувания на добре известни митове от гръцката култура – една въображаема национална история, която се развива през вековете. Софокъл и неговите съвременници почитат особено митическите герои от Троянската война – образи, описани от Омир в „Илиада“ и „Одисея“.

Митът за Едип – който също се появява за кратко при Омир – представлява историята на един орисан човек, който се опитва да надхитри съдбата. Трагедията на Софокъл драматизира болезненото откритие на Едип за неговата самоличност и отчайващата ярост, която тази истина разпалва у него.

Цар Лай и царица Йокаста, владетели на Тива, са предупредени от оракула в Делфи, че синът им ще убие своя баща. Те се опитват да предотвратят тази трагична съдба. Лай пробужда стъпалата на своя син, дава го на един овчар и му нарежда да остави бебето да умре в планината. На овчаря му става жал за детето и го дава на един говедар, който отнася бебето в Коринт, далече от Тива. Там говедарят предава детето на своя цар и царица, които са бездетни. Без да знае потеклото на детето, царското семейство осиновява детето и го кръщава Едип („подуто стъпало“).

Едип израства като принц на Коринт, но дочува тревожни слухове, че царят не е истинският му баща. Когато отива в

Делфи да се посъветва с оракула, Едип научава предсказанието за своята съдба, че ще убие баща си и ще се ожени за майка си. Изпаднал в ужас, той решава да избегне жестоката си съдба и никога повече да не се завръща у дома.

Недалече от Тива Едип среща стар човек в кола с неговите придружители. Когато старият човек го нагрубява и разгневен го удря, Едип убива както него, така и слугите му. Старецът, разбира се, е Лай, бащата на Едип, но Едип не знае това.

Едип среща извън Тива чудовището сфинкс, което тероризира страната. Сфинксът предизвиква Едип с гатанката: „Кой се движи на четири крака сутрин, на два на обяд и на три вечер?“. Едип дава точния отговор – Човекът – и убива чудовището.

Жителите на Тива провъзгласяват Едип за герой и когато научават, че Лай е убит, очевидно от крадци, избират Едип за свой цар. Едип се жени за Йокаста и двамата имат четири деца. И така, въпреки усилията му да предотврати всичко, Едип изпълнява ужасното предсказание.

Драматична ирония

След като митът е известен на всички, сюжетът на пиесата на Софокъл не представлява изненада за зрителите. Вместо това трагедията задържа техния интерес поради новото тълкуване, поетичния език и по-специално драматичната ирония.

Драматичната ирония се поражда от различието между онова, което е известно на публиката, и онова, което знаят участниците на сцената. В „Едип цар“ например всеки зрител знае още от самото начало, че Едип е убил баща си и се е оженил за майка си. Напрежението на пиесата, следователно, се поражда от мудното, но неизбежно развитие към това ужасно себепознание.

Като наблюдават разкриването на съдбата на Едип, зрителите се отъждествяват с главния герой, споделят заедно ужаса на пре-

